

UDK 821.163.4(497.16):929 Radojević R
Pregledni rad

Adnan ČIRGIĆ & Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i književnost – Podgorica

adnan.cirgic@icjk.me

aleksandar.radoman@icjk.me

RADOJE RADOJEVIĆ – ZAČETNIK SAVREMENE MONTENEGRISTIKE

Autori ovoga priloga donose pregled doprinosa Radoja Radojevića utemeljenju savremene montenegristike. Ako se cjelovito sagleda Radojevićev doprinos montenegristici, njegov rad može se podijeliti u tri segmenta: prvi se tiče crnogorske književnosti, drugi crnogorske kulture, a treći crnogorskoga jezika. U oblasti izučavanja crnogorske književnosti, od posebnoga je značaja Radojevićev rad na publikovanju usmenoga proznog nasljeđa. Svojim studijama o Njegošu, Ljubiši, Marku Miljanovu, Nikoli I, Radojević je na nov način pristupajući tradiciji, pronicljivo ukazivao na one aspekte njihovih literarnih profila koji su u tradicionalističkoj kritici bili zanemareni. U domenu kulturoloških propitivanja, Radojević je uporno i hrabro ukazivao na problem tretmana, negiranja i posvajanja crnogorskoga kulturnoga i duhovnoga nasljeđa, posebno se angažujući u odbrani mauzoleja na Lovćenu. Nesumnjiv polemički dar Radojević je dokazao i u istupima vezanim za odbranu crnogorskoga jezika, u vremenima kad je ta sintagma doživljavana kao prvorazredna jeres. Svojim ukupnim djelom, Radoje Radojević svakako pripada probranom društvu začetnika savremene montenegristike.

Ključne riječi: *Radoje Radojević, crnogorska književnost, crnogorski jezik, crnogorska kultura*

Kad se govori o montenegristici, često se kod nas može čuti kako je to najmlađa grana slavistike, pa čak i da je riječ o nauci koja je mlađa od njezinih današnjih predstavnika. Dok naši sušedi nastoje sačuvati od zaborava sve one koji su na bilo koji način doprinijeli svojoj nacionalnoj kulturi u najširem

smislu, često posthumno i prenaplašavajući njihovu ulogu, mi gotovo po pravilu olako bagatelišemo sve one koji su utirali put danas konačno oficijelno prihvaćenoj montenegristici. A u tu montenegristiku spadaju svi oni koji su na bilo koji način doprinijeli izučavanju i afirmaciji crnogorskoga jezika (ma kako ga zvali), crnogorske književnosti i crnogorske kulture uopšte. Nesporno je da tu spadaju i Ivan Antun Nenadić, i Lazar Tomanović, i Tomo Brajković, i Danilo Vušović i dr. – iako je svaki od njih plaćao dug shvatanjima svojega vremena. No ovom prilikom nećemo se baviti daljom prošlošću.

Samo 50-ak godina unazad Crna Gora nije imala ni univerziteta, ni fakulteta, niti gotovo školovanih i sposobnih kadrova da se njome bave. Njezin je centar s Cetinja formalno prebačen u Podgoricu, a suštinski centar joj je bio u Beogradu. Liše vrlo rijetkih izuzetaka, crnogorski su kulturni i naučni radnici poslije II svjetskoga rata ili radili u Beogradu ili za Beograd. I crnogorski jezik i književnost i kultura imali su „regionalni“ karakter u okviru „širega“ srpskog korpusa. A ko je znao koliko je u stvarnosti utemeljen takav tretman Crne Gore – nije smio protiv toga prozboriti. Prvi koji je smio i koji je protiv toga prozborio bio je Radoje Radojević, kojemu stoga s pravom pripada titula začetnika savremene montenegristike. Savremene iz dva razloga – jer je i dalje aktualna, i jer je napravila otklon u odnosu na dotadašnji naučni tretman Crne Gore.

Radoje Radojević rođen je u Mokrome, kraj Šavnika, 14. februara 1922. godine. Za svega 56 godina, koliko je živio, upotpunio je nedostatak svih tada prijeko potrebnih, a nedostajućih, institucija crnogorskih. A bavio se raznim problemima – od književnosti do podizanja Njegoševa mauzoleja. „Kao da nam se, sa svojim dugim korakom, pojavio iznenada, i sam. Probijajući se kroz gazap licemjerno poturanih, 'opštih' i 'viših' interesa, kroz neuglednu i bolnu ljudsku šikaru – koja je bujno klijala na plodnoj anticrnogorskoj podlozi neznanja i laži – zasnovanoj i na sračunatom naučnom pabirčenju po mnoštvu istorijskih falsifikata, političkih floskula i 'patriotski' natrpavanih kompilacija. Ubrzo se Radoje Radojević snažno nametnuo moralnom stamenošću i ogromnom radnom energijom, što je rano rezultiralo izuzetno bogatom erudicijom i velikom intelektualnom snagom. I, što je presudnije: prometejskom odvažnošću se izvio poput nekog novog crnogorskog obeliska, intelektualnog i nacionalnog. (...) Mnogima je poznato da se za Radoja Radojevića može istaći da je bio jedan od najobrazovanijih ljudi i duhovno najsmionijih Crnogoraca njegova vremena, da je bio briljantan polemičar i mnogo moćan protivnik svima i svemu što je imalo anticrnogorski pečat, i bilo zasnovano na nekritičkom i nenaučnom tumačenju crnogorske tradicije i njene nacionalne kulture. (...) Doprinos i značaj Radoja Radojevića za crnogorsku kulturu je višestruk, i ogroman. Prvo, on je krčio prolaz, markirao put i pokazivao

izlaz. Probijao se poput ledolomca, snažan i superioran (za razliku od već odavno uobičajene, dominantne poltronske snishodljivosti Crne Gore prema zvaničnome Beogradu). Razbijao je ledničku opsadu crnogorskog duha, prometejski se namećući odvažnom riječju, slobodnom mišlju, naučnom akribijom, kulturnim dostojanstvom. Mlađi naraštaji sigurno ne mogu lako da shvate što je značilo u tadašnjem vremenu cvrkutavog 'bratstva i jedinstva' i velike srpsko-crnogorske 'bratske' ljubavi – koja je, u rijetkim trenucima njihove 'velikodušnosti', hermafroditiski dozvoljavala Crnogorcima dvonacionalnost, u smislu mogućeg tretiranja Crnogoraca kao specifične srpske 'etničke grupe'. (...) Radoja odavno nema; od 6. jula 1978. godine – kad je bez glasa i znaka, misteriozno nestao (kao izvrstan plivač!) na ulcinjskoj Velikoj plaži. Narodski rečeno, 'mrtva usta ne govore' – ali njegov um nije onemogućen činom smrti: njegovi tekstovi i njegove knjige žive, i neumoljivo govore!¹

Da bi dokazao da u Crnoj Gori postoji osoben jezik, osobena književnost i osobena kultura, Radoje Radojević morao je cijeloga života polemisati s mnogima, pa je polemika obilježila gotovo cio njegov rad. A taj rad dao je maha i drugima, koji su mu se pridružili u borbi za naučnu afirmaciju Crne Gore. Prije svih uz njega su stali Vojislav P. Nikčević, Danilo Radojević, Radoslav Rotković, Dragoje Živković, Branko Banjević i dr. A ondašnja je vlast taj rad i zvanično krunisala 1972. godine tzv. Bijelom knjigom, tj. zabranom objavljivanja njihovih tekstova.² No i prije te zvanične zabrane njima je objavljivanje u Crnoj Gori praktično bilo zabranjeno, pa su svoje tekstove mogli publikovati samo u ondašnjim naprednim hrvatskih časopisima (koji su takođe uskoro proglašeni nacionalističkim). Na šednici CK SK Crne Gore, 24. XII 1971. godine, konstatovano je: „Crnogorski separatisti Danilo i Radoje Radojević i Vojislav Nikčević objavljivali su svoje tekstove u onim glasilima u Hrvatskoj u kojima su, prema sadašnjoj ocjeni tih sredina, nacionalisti imali bitnog uticaja. Izgovor je bio da su za njih glavna sredstva informisanja u Crnoj Gori zatvorena, što je tačno.“³

Ako bi se pokušao dati kakav sumaran pregled doprinosa Radoja Radojevića montenegristici, moglo bi se reći da se njegov rad može podijeliti u tri segmenta: prvi se tiče crnogorske književnosti, drugi crnogorske kulture, a treći crnogorskoga jezika.

¹ Čedomir Drašković, „Zaludnjacima se zalud stiče“, *Bibliografski vjesnik*, br. 1–2, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2007, str. 392–395.

² Videti: Vojislav P. Nikčević, *Jezikoslovne studije*, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2004, str. 8–10.

³ Danilo Radojević, „Čupičeva verzija 'Bijele knjige'“, *Dukljanski horizonti*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 1995, str. 196.

Sva ta tri segmenta međusobno se prožimaju, naročito u polemičkim tekstovima njegovim, đe je od strane zvanične „nauke“ i zvanične politike morao dokazivati aksiome o postojanju crnogorske kulture u najširem smislu, dakle – i jezika i književnosti. „R. Radojević je polemički ton primjenjivao kada su određeni autori javno ispoljavali asimilatorski odnos, negirali ili prisvajali crnogorski narod i njegovu istoriju i kulturu, ispoljavajući se kao borci protivu 'kominternovskog' 'cijepanja' tzv. 'srpstva'. Međutim, crnogorska komunistička vlast bila je posebno popustljiva prema srpskim svojatanjima, preuzimanjima i negiranjima crnogorskoga etnosa. (...) A rad Radoja Radojevića, koji se suprotstavljao poništavanju Crnogoraca, vlast je kvalifikovala kao podsticanje nacionalističkog sučeljavanja. Od strane zastupnika srpske velikodržavne ideje bio je Radojević, zbog svojih meritornih sudova, izlagan napadima u listovima i časopisima ('Svet', 'Gledišta', 'Književne novine' itd.). To ga nije moglo skrenuti s osnovnoga opredjeljenja, iako mu je bio sužen prostor javnog djelovanja, pa je jednom zapisao da ga tekstovi koji izražavaju 'nakazne poglede jednog dijela građanstva', prinuđavaju da ukaže na 'proizvoljnosti i zlonamjernosti', jer tu njihovu plitkoću prati cinizam i samouvjerenost.“⁴

Radojević je crnogorskoj književnosti pristupao s nekoliko pozicija: kao antologičar usmene proze, kao istoričar književnosti i kao književni kritičar, nerijetko polemički orijentisan.

Radoje Radojević učestvovao je u priređivanju četiri dragocjene antologije crnogorske usmene proze publikovane u prestižnoj biblioteci „Luča“ Grafičkoga zavoda, odnosno kasnije NIP Pobjede. Preciznije rečeno, Radojević je priredio te predgovorom i pogovorom snabdio antologiju crnogorskih narodnih legendi *Vilina gora*⁵ i antologiju crnogorskih narodnih bajki *Vatra samotvora*.⁶ Smrt ga je spriječila da posao na priređivanju antologija narodnih basni i priča finalizuje. Taj posao dovršio je njegov brat Danilo, pa je za antologiju basni *Kad je sve zborilo*⁷, za koju je Radoje napravio izbor, Danilo napisao predgovor i pogovor dok je za antologiju priča *Potopno vrijeme*⁸ Danilo dopunio Radojev izbor i knjigu opremio predgovorom i pogovorom.

⁴ Danilo Radojević, „Napomena uz izbor“, u knjizi Radoja Radojevića, *Osporavana kultura*, Podgorica, 2006, str. 176–177.

⁵ *Vilina gora. Antologija crnogorskih legendi*, Biblioteka „Luča“, knj. 33, Grafički zavod, Titograd, 1971.

⁶ *Vatra samotvora. Antologija crnogorskih narodnih bajki*, Biblioteka „Luča“, knj. 49, NIP Pobjeda, Titograd, 1976.

⁷ *Kad je sve zborilo. Crnogorske narodne basne*, Biblioteka „Luča“, knj. 61, NIO Pobjeda, Titograd, 1979.

⁸ *Potopno vrijeme. Crnogorske narodne priče*, Biblioteka „Luča“, knj. 67, NIO Pobjeda, Titograd, 1982.

Tim dijelom crnogorskoga usmenog proznog nasljeđa sve do pojave tih antologija niko se nije sistematski bavio. Stoga je pred Radojem Radojevićem stajao dvostruki izazov. S jedne strane trebalo je prikupiti, sistematizovati i estetski pretresti relativno obimnu građu razasutu po raznim zbornicima, antologijama, periodici, štampi i rukopisima, a s druge strane valjalo je prvi put ponuditi teorijski utemeljenu sintezu o crnogorskoj usmenoj prozi. Na oba izazova Radojević je uspješno odgovorio, ostavivši za sobom antologije neprolazne vrijednosti. Antologiju crnogorskih narodnih legendi u koju je uvrstio 130 kraćih proznih tekstova podijelio je u nekoliko tematskih cjelina: „O caru Dukljanu“, „O gradovima“, „O feudalnim vladarima i vlastelinima“, „O svetiteljima, crkvama i manastirima“, „O postanku stvari, životinja, prirodnih pojava i natprirodnih bića“, „O domišljanima, o snazi i junaštvu“, „O ljubavi i ženidbi s vilama“, „O dobrim i zlim vilama“, „O lovcima“, „O kumstvu i kletvi“, „O čudesnim vodenim bićima i duhovima“, „O natprirodnim svojstvima ljudi“, „O đavolima“, „O skrivenom blagu“, „O raju i paklu“ i „Humorističke legende“. Radojević u toj antologiji nudi temeljan pregled dotadašnjih rezultata istraživanja, obrazlaže modele klasifikacije, daje podrobne informacije o porijeklu pojedinih legendi, piše o jeziku legendi, a u instruktivnome predgovoru pod nazivom „Crnogorske legende“, objavljenom docnije i u knjizi *Tokovima crnogorske književnosti*, raspravlja o postanku i razvoju te osobene prozne vrste, ističući kao specifičnost crnogorske usmene fantastike svojevrsnu realističnost, odnosno približenost „ljudskoj prirodnoj i društvenoj realnosti“.⁹ Na sličan način Radojević je postupio i prilikom publikovanja antologije crnogorskih bajki. Antologijom *Vatra samotvora* objedinio je 57 reprezentativnih crnogorskih narodnih bajki, publikovanih ranije mahom u zbirkama Vuka St. Karadžića, Novice Šaulića, Vuka Vrševića, te na stranicama starije crnogorske periodike (*Prosvjeta*, *Luča*, *Nova Zeta*, *Književni list*, *Grlica*...). Opremvši izdanje neophodnom naučnom aparaturom i rasvijetlivši u propratnim tekstovima prvi put u našoj folkloristici brojne probleme vezane za korpus crnogorskih narodnih bajki, Radojević u predgovoru pod naslovom „Crnogorske narodne bajke“ nudi cjelovit uvid u književnoteorijske i književnoistorijske pretpostavke te osobene literarne vrste. Njegove opservacije vezane za porijeklo, tematsko-motivske osobine, jezičke i estetske valere, internacionalne paralele te srodnost crnogorske fantastike s krugom mitova antičke provenijencije, odaju rukopis pasioniranoga istraživača s besprijeckornom upućenošću u sve aspekte usmenoga proznog nasljeđa. Sveobuhvatnu, interdisciplinarnu analizu toga nasljeđa Radojević

⁹ Radoje Radojević, „Crnogorske legende“, predgovor u: *Vatra samotvora. Antologija crnogorskih narodnih bajki*, Biblioteka „Luča“, knj. 49, NIP Pobjeda, Titograd, 1976, str. 21.

zaključuje riječima: „Crnogorske narodne bajke (...) predstavljaju literaturu koja umjetnički ovaploćuje opšta i posebna životna iskustva, vjekove razvoja društva. Crnogorski narod je i u njima ostavio vidno istorijsko, etičko i umjetničko obilježje, jedno od značajnijih svjedočanstava svojega vjekovnog iskustva, načina mišljenja, sistema moralnih vrijednosti, svoje ljudske težnje ka dobru sreći i ljepoti.“¹⁰ Udio Radoja Radojevića u koncipiranju antologija crnogorskih basni i priča apostrofiran je u napomenama koje je uz ta izdanja napisao Danilo Radojević, čijim trudom je započeti posao antologijskoga uobličjenja dijela crnogorske usmene prozne baštine dovršen na način koji posve odgovara kriterijima i standardima koje je u tome poslu postavio Radoje Radojević. Dok je antologijom *Kad je sve zborilo* obuhvaćeno 95 basni, uglavnom preuzetih iz zbornika i knjiga Vuka Vrčevića, Novice Šaulića, Pavla Rovinskoga i Stevana Dučića, antologija *Potopno vrijeme* sadrži 77 kraćih narativnih tekstova, koje je priređivač izdanja Danilo Radojević žanrovski definisao kao priče. Obje antologije, po teorijsko-metodološkoj zasnovanosti, kvalitetu izbora i ponuđenom neophodnom kritičkom aparaturom, odgovaraju modelu i dometima antologija koje je samostalno priredio Radoje Radojević.

Drugome segmentu Radojevićeve bavljenja crnogorskom literaturom pripada njegov književnoistorijski opus sabran u knjizi *Tokovima crnogorske književnosti*.¹¹ U toj knjizi našlo se sedam književnoistorijskih studija: „Crnogorske legende“, „Crnogorske narodne bajke“, „Humor i satira u Njegoševu djelu“, „Pjesnička misao u Njegoševoj 'Luči mikrokozma'“, „Humor i satira u djelu Stefana Mitrova Ljubiše“, „O poetici Marka Miljanova Popovića“ i „Lirsko-dramske sinteze u kratkim poemama Mirka Banjevića“. Dodamo li tim naslovima još i nedovršenu studiju „O Nikoli Prvom u crnogorskoj povijesti i književnosti“, objavljenu posthumno u knjizi *Osporavana kultura*,¹² pred sobom imamo sumu Radojevićeve književnoistrijskoga bavljenja crnogorskom književnošću.

U studiji „Humor i satira u Njegoševu djelu“ Radojević za predmet analize uzima jedan od najmanje proučenih aspekata Njegoševa književnog opusa. Književna historiografija i kritika zanemarivale su elemente humora i satire u Njegoševu djelu, apostrofirajući tragičke aspekte, što je po Radojevićeve mišljenju dovelo i do krivih interpretacija Njegoša „kao mučenika i

¹⁰ Radoje Radojević, „Crnogorske narodne bajke“, predgovor u: *Vatra samotvora. Antologija crnogorskih narodnih bajki*, Biblioteka „Luča“, knj. 49, NIP Pobjeda, Titograd, 1976, str. 29.

¹¹ Radoje Radojević, *Tokovima crnogorske književnosti*, NIO Pobjeda, Titograd, 1978. Autor nije doživio izlazak iz štampe svoje prve samostalne knjige, već se ona pojavila nekoliko mjeseci nakon njegove tragične smrti.

¹² Radoje Radojević, *Osporavana kultura. Kritike i polemike*, izbor i napomene Danilo Radojević, Podgorica, 2006, str. 32–47.

jevandjeljskog očajnika, koji zlo vidi kao teret biblijskog prokletstva“. Nasuprot takvim stanovištima, Radojević naglašava da je „baš iz optimističkog i aktivnog odnosa Njegoševa prema korijenima društvenog zla i društvenoj svijesti, proistekao (...) i njegov umjetnički postupak, kojim borbi dobra i zla daje stvarne, životne oblike, ne samo u pogledu uopštavanja životne istine već i u istorijskom smislu.“¹³ U posebnim cjelinama svoje studije Radojević raspravlja o predmetu i idejnim smjerovima Njegoševa humora i satire, sredstvima humorističko-satiričnoga izraza i dramskoj funkcionalnosti humora i satire u Njegoševu djelu, lucidno primjećujući da su humor i satira zapravo neizostavni segmenti Njegoševa realističkog postupka i viđenja životnih istina. U zaključku studije Radojević daje precizan opis Njegoševa postupka: „Tako je Njegoš na isključivo svoj način izlivao poetsko-dramsku sintezu herojskog, lirskog, tragičnog i komičnog, sintezu koja podsjeća na baklju salivenu od više zubalja: svaka zublja istovremeno svijetli sama po sebi i pojačava svjetlost ostalih, tako da ih je moguće razaznati samo izbliza.“¹⁴

U radu „Pjesnička misao u Njegoševoj *Luči mikrokozma*“ Radojević raspravlja o poetičkim i idejnim pretpostavkama Njegoševa spjeva *Luča mikrokozma*. Polazeći od ideje na kojoj je izgrađena pjesnička misao spjeva da je traganje za korijenima zla u individualističkoj težnji čovjekovoj da postigne svoju sreću „mimo“ društva, što donosi nesreću drugim ljudima, društvu u cjelini pa i njemu samome, Radojević se upušta u minuciozno raščlanjivanje idejnih osnova, motiva i pjesničkih simbola, prirode moralnoga dualizma i poetsko-dramskoga izraza spjeva. Poredeći idejnu usmjerenost *Luče mikrokozma* i *Gorskoga vijenca* Radojević primjećuje: „U *Luči* je tematski polazeći od opšteg, sveljudskog, išao ka posebnom, crnogorskom; u *Gorskom vijencu* je tematski pošao od posebnog, crnogorskog, ka opštem, sveljudskom. U oba slučaja je iskazao iste pjesničke misli. Potpuno neprijemčiv za pasivna očajanja, dozrio za svoj istorijski zadatak, i kad je najtragičnije opisivao položaj svoj i naroda svojega – najžešće je smišljao kako će zadati što jači udaac nekome od mnogobrojnih neprijatelja. (...) Iz njegove bujne pjesničke i individualne prirode, koja je sticajem istorijskih okolnosti stavljena u službu ovako složenih i mnogobrojnih misija, raslo je i izraslo njegovo sveukupno životno djelo.“¹⁵ Radojević osvjetljava pitanja vezana za pjesnikov odnos prema filosofiji, religiji te izvorima i uzorima Njegoševa spjeva podvlačeći autentičnost njegova pjevanja i mišljenja: „Pod vidom otkrivanja sudbine čovjekove, Njegoš istražuje moralne osobine njegove; pod vidom istraživanja prošlosti – proniče u budućnost, kroz sumnju – izražava vjeru u čovjeka.

¹³ Radoje Radojević, *Tokovima crnogorske književnosti*, NIO Pobjeda, Titograd, 1978, str. 50.

¹⁴ Isto, str. 70.

¹⁵ Isto, str. 73.

Prividno uzvisivši svoju pjesničku misao u kosmološka i kosmogonijska 'istraživanja' porijekla i sudbine svjetova, kroz pjesničke lamentacije o 'izgubljenosti sreće' čovjekovoj, Njegoš vrši umjetnički snažnu inverziju: 'odlazeći' na nebo da 'traži' savršenstvo prauzroka i prauzora – 'nalazi' sve ono što je ostavio na Zemlji.¹⁶ Rezimirajući rad o idejnim aspektima *Luče*, Radojević izriče opšti sud o Njegoševu djelu: „Romantičar po vremenu i spoljašnjim svojstvima pjesničkog zanosa svojega, s prizvukom romantičarske svjetske tuge, Njegoš je u suštini dubok realist. On uvijek realno odražava život ljudski, a vrlo često ga realistički slika.“¹⁷

Temu tretmana humora i satire u literaturi Radojević se vratio u radu „Humor i satira u djelu Stefana Mitrova Ljubiše“, usmjerivši svoj analitički durbin i na drugo klasično ime crnogorske književnosti XIX vijeka. U nešto opsežnijem uvodu Radojević daje cjelovit portret Stefana Mitrova Ljubiše, posvećujući posebnu pažnju problemu originalnosti njegova djela u odnosu na usmeno književno nasljeđe i na moguće literarne uzore. Kao i kod mnogih drugih problema i pitanja kojima se bavio u najširem rasponu od filologije do kulturologije – Radojević i u tome osvrtnu pokazuje izvanredan ošćaj za kritičko promišljanje i gotovo profetski dar. Naime, ocjene koje je o Ljubiši skoro uzgredno, sintetički, izložio u tome radu, u godinama i decenijama koje će uslijediti donoseći nagli porast interesovanja za Ljubišino književno djelo, pokazaće se kao naučni aksiomi. Afirmativni sudovi o autentičnome literarnom postupku, koje Radojević izriče povodom Ljubiše, bili su utoliko važniji što su stajali nasuprot uvriježenim stavovima građanske kritike, zaogrnut autoritetom Jovana Skerlića, koja je Ljubišu svodila na rang zapisivača i sakupljača usmenoga nasljeđa. Praveći paralelu s Njegošem Radojević ističe da kod Ljubiše komika nije tek uzgredna komponenta njegova pisma, već bitan element poetike. Detaljno analizirajući oblike i sredstva komike u Ljubišinu djelu, s posebnim osvrtom na komičnoga junaka Vuka Dojčevića, Radojević primjećuje: „Komika je u Ljubišinom djelu sadržana u svim oblicima i nijansama, od implicitnih sinteza u tragično-dramskim situacijama do potpunih oblika humorističkog i satiričnog pripovijedanja. Kad bismo Ljubišino djelo mogli raščlaniti i književno-teorijski klasificirati njegove elemente po književnim vrstama, vidjeli bismo da ni u jednoj vrsti nije tako spontan, prirodan u *svojemu elementu*, kao u humoru i satiri. *Agens* komike je u njemu toliko jak, da ga ne može obuzdati ni u potresnim scenama ljudskih stradanja i poloma, ni u predmetima koji tradicionalnom strogošću traže 'ozbiljnost', pri čemu nalazi pravu mjeru i funkciju komičnog. Za Ljubišu je, kao i za Njegoša,

¹⁶ Isto, str. 85.

¹⁷ Isto, str. 90.

smiješno – drugo lice *tužnog*. Pred njim nema idola s kojima se ‘ne smije našaliti’, kako veli narod. Smijeh je sredstvo borbe protiv tužnog u životu.”¹⁸

Rad „O poetici Marka Miljanova Popovića“ Radojević zasniva na recentnim tokovima književnoteorijske misli njegova vremena. Nasuprot u kritičkoj literaturi čestim pozitivističkim, historicističkim i biografističkim pristupima djelu Marka Miljanova Popovića, Radojevićev pristup je na tragu formalističko-strukturalističkih uvida u imanentnu vrijednost književnoga teksta. Radojević se u tome radu opredjeljuje za problemsko razmatranje odnosa između dvije osnovne idejno-estetske komponente u Popovićevu djelu – etičke i estetske. Dotičući pitanje Popovićeva odnosa prema usmenoj tradiciji, Radojević lucidno primjećuje: „U Markovim djelima je toliko jako izražen ‘rukopis’ njegove poetike i umjetničke imaginacije, njegova stila i jezika, govora, načina mišljenja, da se može steći pouzdan zaključak: sve što je na bilo koji način saznao iz tradicije i realnog života crnogorskog i albanskog naroda, uzimao je kao životno tkivo, životnu istinu sazdanu od konkretne građe, što mu je služilo kao umjetnički *povod* za projekciju umjetničke istine.”¹⁹ Na osnovu Popovićeva autopoetičkoga teksta poznatog pod naslovom „Kako umijem tako i klikujem“ Radojević rekonstruiše idejne osnove ukupnoga Popovićeva djela: „Kada izdvaja *primjere* čojstva, Marka ne zanima toliko objektivni domet čojskog postupka, kvantitet i kvalitet društvenih posljedica u širem smislu, koliko snaga i veličina pobude i mogućnosti ljudske da se ljudski postupi.”²⁰ Konsultujući autografe i poredeći ih sa štampanim izdanjima Popovićevih djela, Radojević skreće pažnju na odnos između piščevih namjera i ostvarenja s posebnim osvrtom na književnu formu, dajući pritom kratak, ali instruktivan opis svih Popovićevih djela. U zasebnim cjelinama studije on šire elaborira tezu da je Popovićeva proza zapravo dominantno sazdana od lirsko-epsko-dramskih poetskih sinteza te ukazuje preko mnoštva odabranih primjera na estetsku funkciju moralnih iskaza u Popovićevu djelu. Tim svojim prilogom, zasnovanim na modernome teorijsko-metodološkom pristupu književnoumjetničkome tekstu, Radojević je dao nesumnjivo značajan doprinos osvjetljavanju po-etike Marka Miljanova Popovića.

Završnom studijom zastupljenom u knjizi *Tokovima crnogorske književnosti*, „Lirsko-dramske sinteze u kratkim poemama Mirka Banjevića“, Radoje Radojević iskoračuje iz prostora interesovanja za usmenu i književnost XIX vijeka, usmjerivši svoj analitički duh prema djelima modernije poetske fakture. Studiju o Banjevićevim poemama Radojević otvara ovom opaskom: „Izrastao, kao čovjek i pjesnik, iz ljudske muke, Mirko Banjević je pjesnik

¹⁸ Isto, str. 106.

¹⁹ Isto, str. 125.

²⁰ Isto, str. 128–129.

borbe sa nesaglasnostima između postojeće stvarnosti ljudskog života i mogućnosti, borbe protiv zla.²¹ Definišući na taj način Banjevićevu po-etičku poziciju, Radojević podseća na značaj i domete inovacija koje su u crnogorsku književnost unijeli međuratni pisci okupljeni oko „pokreta socijalne literature“. Radojević lapidarno ukazuje na osobine i vrijednost Banjevićeve poezije: „Nastojeći od samog početka svojega stvaralaštva da izgradi sopstvenu poetiku, Banjević je odbacivao sve konvencionalnosti koje bi prigušivale i mutile njegovo pjesničko vrelo, a usvajao sve trajne vrijednosti pjesničkog iskustva, na kojima je temeljio vlastite estetske principe. Banjević, isto tako, nije netvorački usvajao nove forme, već je svojim snažnim talentom unosio u njih originalne elemente, jedinstvene muzičke zvuke, jezičke ljepote i misaone uzlijete, koji su njegovu poeziju učinili samorodnom umjetničkom građevinom.“²² Detaljniju eksplikaciju te teze Radojević će ponuditi u iscrpnim analizama najreprezentativnijih Banjevićevih kratkih poema čime će se, uz Radomira Konstantinovića, svrstati u red najsuptilnijih analitičara poetskoga opusa Mirka Banjevića.

Krugu književnoistorijskih studija objedinjenih knjigom *Tokovima crnogorske književnosti* po mnogo čemu pripada i nedovršena studija „O Nikoli Prvom u crnogorskoj povijesti i književnosti“, objavljena posthumno u knjizi kritičkih i polemičkih radova Radoja Radojevića, *Osporavana kultura*. Ta je studija cjelovit prikaz istorijskoga i književnoga profila Nikole I Petrovića. Radojević ukazuje na one pravce Nikolina političkoga kursa koji su doveli do tragičnoga kraja crnogorske države: „Nikola I je svoje subjektivne ideje i želje poistovjetio s objektivnim željama crnogorskoga naroda, namećući ih Crnogorcima kao 'nacionalni ideal', što je, realno, bilo u suprotnosti i s njegovijem sopstvenijem interesima. Time je pokazao da je bio mnogo slabiji političar nego što je o samome sebi mislio, i što su drugi o njemu mislili, kao što su to bili i mnogi drugi prije, za vrijeme i poslije njegove vladavine.“²³ Kad je riječ o poeziji Nikole I, Radojević primjećuje da je njena idejno-politička, moralna i estetska funkcija uveliko prevazilazila njenu umjetničku vrijednost. Nametnuvši se tako kao svojevrsan model na koji se valjalo ugledati, ta je poezija negativno uticala na književne tokove druge polovine XIX i početka XX vijeka. No Radojević se kritički osvrće koliko na neutemeljene i jednostrane sudove poznije književne historiografije koja je Nikolin opus svodila na bezvrijedni moralno-politički didaktizam, toliko i na romantičarske hvalospjeve Kraljevih savremenika. Između tih dviju krajnosti

²¹ Isto, str. 155.

²² Isto, str. 156.

²³ Radoje Radojević, *Osporavana kultura. Kritike i polemike*, izbor i napomene Danilo Radojević, Podgorica, 2006, str. 35.

valja potražiti odgovore na pitanja vrijednosti i dometa Nikolina pjesništva: „On je nesporni, ali osrednji pjesnički dar opteretio prevelikijem pretenzijama, nasuprot oskudnoj književnoj kulturi i slabome vladanju versifikacijom i uopšte poetskim jezikom. Umjesto da u svoje stvaralaštvo unosi, shodno vremenu, nove sadržaje i forme, ostao je do kraja vjeran romantičarskome pjevanju bliskome narodnoj poeziji.“²⁴ Posebnu pažnju Radojević posvećuje idejnim osnovama Nikoline politike i poetike, odnosno konceptu nametanja „srpstva“ kao „nacionalne ideologije“ Crnogoraca, prateći njegovu istorijsku genezu i oblike koje je taj fenomen poprimio u idejno-političkoj doktrini Nikole I.

Tek je u naše vrijeme trudom dr Danila Radojevića u knjizi *Osporavana kultura* objedinjen i publikovan znatan dio kritičkih i polemičkih tekstova Radoja Radojevića. U toj su se knjizi našli tekstovi različitih žanrova, pisani različitim povodima, no svaki od njih nosi snažan pečat jedne istrajne i neuporedive ličnosti crnogorske kulture i nauke. Bilo da je riječ o prikazima knjiga (R. Zogovića, N. Lopičića, M. Stojovića, Č. Vukovića, antologije M. Miloševića i G. Brajkovića), kritičkim osvrtima na određena izdanja (izdanje Njegoševe *Luče* D. Nedeljkovića, *Opće enciklopedije* JLZ, knjiga Lj. Simovića, S. Lukića, antologije Z. Gavrilovića) bilo o otvorenim polemikama sa uglednim i uticajnim kulturnim poslenicima onoga vremena (D. Ćosić, L. Trifunović, M. Čanadanović), tekstove Radoja Radojevića karakteriše jedinstveni lucidni duh otpora jednoulju i jednobraznosti i afirmacije vrijednosti nacionalne kulture i tradicije. Ako su u svojoj korifejskoj misiji ti tekstovi doživljavani kao svojevrsna jeres u vremenu nastanka, s ove distance, međutim, čini se da je njihova aktuelnost i danas neupitna. Paradigmatični u tom smislu mogu biti stavovi iznešeni u tekstu „Starodrevni tretman crnogorske književnosti“, objavljenome u beogradskoj *Politici* 22. januara 1967: „Prođe dvadeset jedna godina otkad je riješeno političko ustrojstvo federativne zajednice naših ravnopravnih naroda, ali se u našem javnom životu još uporno zanemaruje postojanje nacionalne književnosti crnogorske. Dok se u izdavačkim edicijama, raznim antologijama, nastavnim programima, književnoj kritici i istoriografiji, novinarstvu i publicistici, crnogorska književnost svrstava u srpsku književnost, pri svakome odvojenom posmatranju autori izbjegavaju upotrebu riječi 'crnogorska književnost'. Tako se i na jedan čisto terminološki način faktički negira postojanje jedne nacionalne književnosti sa svim odlikama koje jedna takva književnost ima.“²⁵ U krugu polemika posebno se izdvajaju one vođene s L. Trifunovićem oko pitanja izgradnje mauzoleja na Lovćenu, đe je Radojević pronicljivo skrenuo pažnju na to da se iza navodnih stručnih

²⁴ Isto, str. 36.

²⁵ Isto, str. 19.

i estetskih argumenata protiv izgradnje mauzoleja kriju zapravo stari imperijalni interesi i pobude.

Kad su u pitanju polemike vezane za pitanja crnogorskoga jezika, kao najrepresntativniju treba istaći polemiku s Mirkom Čanadanovićem („Građanska apologija Mirka Čanadanovića“²⁶), tadašnjim visokim političkim funkcionerom – predsjednikom Pokrajinskoga komiteta SK Vojvodine i članom Predsjedništva CK SKJ. Iako to nije njegova jedina polemika s Čanadanovićem, ovđe je posebno ističemo i zbog stavova Radoja Radojevića koji su u njoj iznijeti, i zbog lične i naučne hrabrosti da se suprotstavi asimilatorskim naumima visokoga političkog funkcionera zaodnutim u „naučno“ ruho, a osobito zbog toga što i po formi i po sadržaju ta polemika može poslužiti kao uzor za valjano i kulturno polemisanje s neistomišljenicima. Nasuprot ostrim i neargumentovanim Čanadanovićevim optužbama, smirenim tonom Radojević na početku polemike ističe da je „neuputno ići njegovijem tragom“.²⁷ A zatim na Čanadanovićevu optužbu da su mu tekstovi antisrpski odgovara onako kako u to doba niko nije ni smio ni umio: pozivajući se na srpske istoričare, etnografe i lingviste od Vuka Karadžića do danas i citirajući njihove radove ostavlja da sami citati pokažu koliko je naum takve „nauke“ zapravo bio stavljen u službu asimilacije svih štokavaca, naročito Crnogoraca koji nijesu imali ni institucije ni naučnike da se zauzmu za interese Crne Gore, te pozivajući se na Lenjina pokazuje koliko ni sam Čanadanović ne radi u interesu komunizma i socijalizma koji je propagirao jednakost. Služeći se, dakle, literaturom na koju se i oponent poziva – pokazao je koliko je nadmoćan u odnosu na svoga protivnika. A koliko je i intelektualno bio nadmoćan u odnosu na tada brojne oponente, neka pokaže ovaj citat iz pomenute polemike s Čanadanovićem, koji je Radojevićevo zalaganje za zasebnu crnogorsku jezičku varijantu, odnosno crnogorski jezik proglasio političkim bavljenjem: „Sam je Čanadanović, svojom (političkom) aktivnošću, pokazao da nije tačna njegova tvrdnja da su 'varijante prvenstveno lingvističko pitanje, a ne političko-nacionalno'. Zna on dobro da nema toga pitanja koje ne bi za ljude i ljudske zajednice bilo prije svega političko, jer naučnici ne rade da bi 'prekrali vrijeme', nego da bi unaprijedili život ljudskih zajednica, a to je 'čista' politika! Kad problemi jezika ne bi bili prije svega političko pitanje, ne bismo ni vodili ove rasprave. Već samo izučavanje jezika u školama, sastavljanje gramatika i pravopisa, nije ništa drugo do politička akcija društva koje želi da primjenom naučnih metoda unaprijedi svoju kulturu i time svoj cjelokupni život. U protivnom bilo bi dopušteno da govori i piše kako ko hoće.“²⁸ Koliko

²⁶ Uvršćena u knjigu *Osporavana kultura*, Podgorica, 2006, str. 110–131.

²⁷ Isto, str. 111.

²⁸ Isto, str. 115.

je bio u pravu za navedene stavove, najbolje potvrđuje i naše vrijeme – u kojem navedena pitanja nažalost nijesu izgubila na aktulenosti, i u kojemu, kao u priči o carevu novom odijelu, crnogorska javnost pristaje na neodrživu tezu o srpskome, hrvatskome i bosanskome jeziku u Crnoj Gori i o njihovoj ravnopravnosti s crnogorskim, iako svako iole upućen u jezička pitanja zna da svi autohtoni štokavci u Crnoj Gori govore crnogorskim jezikom i da s time nikakve veze nema nacionalna pripadnost crnogorskih građana. Kao i u Radojevićevo vrijeme, i danas o jeziku više raspravljaju političari i politički angažovani lingvisti opterećeni tradicionalističkim filološkim shvatanjima iz vremena Vuka Karadžića, samo što više nijesu angažovani na srpskim fakultetima no su okupljeni pod krovom Filozofskoga fakulteta u Nikšiću. To je posebno došlo do izražaja u vrijeme standardizacije crnogorskoga jezika, odnosno u vrijeme usvajanja *Pravopisa* i *Gramatike crnogorskoga jezika*, kad se jedna grupa crnogorskih javnih djelatnika (prije svega riječ je o Rajki Glušici, Tatjani Bečanović, Zorici Radulović, Boženi Jelušić, Balši Brkoviću, Jevremu Brkoviću i dr.) na razne načine suprotstavljala crnogorskoj jezičkoj samobitnosti i laičkoj javnosti preko uslužne dnevne novine *Vijesti* nametala stav o arhaičnosti ili čak vulgarnosti crnogorskih jezičkih specifičnosti koje su konačno dobile standardnojezički status. A ono što je u odgovoru Mirku Čanadanoviću prije 40-ak godina rekao Radoje Radojević može se gotovo u potpunosti prenijeti i u naše vrijeme: „Ako književni jezik nije ništa drugo do narodni jezik ostvaren u pisanoj književnosti i podvrgnut nužnim gramatičko-pravopisnim pravilima na osnovu najčešće izraženih osobina i izražajnih vrijednosti, onda se nikakva 'standardizacija' ne može vršiti spolja, van samoga jezika i naroda koji društvenim dogovorom rješava svoja jezička pitanja na najbolji mogući način. Svaki pokušaj da se književni jezik nekog naroda podvrgne 'normi' nekoga drugog književnog jezika, ili 'jedinstvenoj' književnoj 'normi' više jezika, vodi ka otuđenju jezika, sakaćenju, stvaranju neke vještačke jezičke mješavine.“²⁹ Nažalost, onoga što je dato u ovome citatu još uvijek veliki broj crnogorskih lingvista nije svjestan.

I u drugoj polemici s Mirkom Čanadanovićem (, 'Lingvistika' Mirka Čanadanovića“³⁰), Radojević je vrlo sažeto i jasno ukazao na pogrešan tretman crnogorskoga jezika od strane ondašnje vladajuće elite te na neodrživost teze o dvijema jezičkim varijantama u okviru ondašnjega „srpskohrvatskoga“ jezika. Sličnim problemima bavio se i u još jednoj polemici oko jezičkih pitanja – u polemici sa Zoranom Gluščevićem – *O jeziku i nacionalnoj (ne)ravnopravnosti u teoriji i praksi*.³¹ Na svega

²⁹ Isto, str. 114.

³⁰ Uvršćeno u pomenuti izbor, str. 103–109.

³¹ Uvršćeno u pomenuti izbor, str. 89–102.

nekoliko stranica pokazan je asimilatorski naum zvanične sprske filologije prema Crnoj Gori od Vuka Karadžića, preko Belića i Skerlića, pa do Novosadskoga dogovora. Navodeći srpske naučne autoritete čiji su stavovi u Radojevićevo vrijeme (nažalost, ni danas se stanje nije bitnije promijenilo) uzimani kao naučni dokazi, on kaže: „Ovakvih primjera ima toliko da im nikad neće biti uhvaćen kraj. Ni čitava divizija istraživača ne bi za svojega života uspjela da upozna sve tekstove koji imaju istu 'naučnu' vrijednost kao ovi do sada navedeni, i to pod pretpostavkom da se bavi samo autorima koji su za posljednjih sto pedeset godina stekli glas vrsnijih naučnika (iz raznijeh oblasti), književnika i političara, čiji radovi i danas služe kao neokrñjeni postulat za nauku. Zapravo, takva literatura nastaje i danas u daleko većemu obimu nego što je nastajala, recimo, pred balkanske ratove i prvi svjetski rat, kad se velikosrpska buržoazija pripremala da potčini narode Jugoslavije i pravdala svoje pretenzije radovima Jovana Skerlića, Jovana Cvijića, Jovana Erdeljanovića, Aleksandra Belića, Stojana Novakovića, Čedomilja Mijatovića, Ljuba Jovanovića, Bogdana Popovića, Vladana Đorđevića, Tihomira Đorđevića, Jevta Dedićera (da spomenem samo naučnike), utoliko više ukoliko su neuporedivo veće mogućnosti nego prije šezdeset godina! Razumije se da današnja literatura odgovarajuće sadržine nije uvijek tako robusna, agresivna, primitivna i otvorena u iznošenju koncepcija, ali treba imati u vidu da njen učinak u negativnom smislu može biti daleko veći od one prve jer se kiti naučnijem aparatom i 'serioznom' formom. Napokon, današnjemu razvijenome čitaocu i nije potrebno tako direktno govoriti; štaviše, na današnjega građanina bi raniji oblici kazivanja djelovali odbojno, neprihvatljivo. Dovoljno je reći da savremena nauka nije kritički ocijenila nijedno ekstremno nacionalističko djelo, ni jednoga autora. Savremeni autori prihvataju njihove stavove kao već 'naučno utvrđene' činjenice, pozivaju se na njih i dalje razvijaju njihove koncepcije shodno potrebama i društvenijem uslovima za način kazivanja, i to s nevelikijem izuzecima. Tako se održava kontinuitet jedne velikonacionalne i velikodržavne politike, sistem društvenijeh vrijednosti i način mišljenja.“³² Na manje prostora zaista bi teško bilo bolje definisati okorjelo stanje u nauci ne samo Radojevićeva no i našega vremena, jer gotovo svaka izrečena misao u navedenom odlomku mogla bi se reći i u naše doba. Samo što je u naše doba sve manje kulturnih radnika s ličnom i naučnom hrabrošću Radoja Radojevića. A on je bio dovoljno hrabar da izreče i tako oštre sudove

³² Isto, str. 97–98.

poput onoga o *Rječniku srpskohrvatskoga književnoga jezika*³³ – da je to „antinaučna i hegemonistička spodoba od knjige“.³⁴

Kad je riječ o *Rječniku* i *Novosadskome dogovoru* udio Radoja Radojevića u rasvjetljavanju asimilatorskoga nauma Matice srpske, čije se posljedice i danas itekako osećaju, nesporan je. Najstariji predstavnik generacije koja je počela afirmaciju montenegristike, oštro je kritikovao aisimilaciju crnogorskoga jezika i njegovo utapanje u srpsku varijantu tzv. srpskohrvatskoga jezika. Njegovim će stopama, kako je već rečeno, poći i Danilo Radojević, Branko Banjević, Radoslav Rotković, Sreten Perović, Milorad Stojović, a naročito Vojislav P. Nikčević – utemeljitelj savremene nauke o crnogorskom jeziku. U vezi s dogovorom Matice srpske i Matice hrvatske o izradi *Rječnika* te o *Novosadskome dogovoru* Radoje Radojević piše: „Taj dogovor ničim ne obavezuje crnogorski narod (uostalom, dvije Matice su se ionako nametnule za sveopšte jezičke zakonodavce). Crnogorski filolozi i ostali kulturni radnici nijesu učestvovali u tome dogovoru (pa ni u novosadskome ni u bilo kojemu), jer Mihailo Stevanović, Mitar Pešikan, i ostali filolozi koji su učestvovali u tijem dogovorima, iako su porijeklom Crnogorci, nemaju nikakvo pravo da se predstavljaju kao zastupnici crnogorskoga naroda i tumači interesa njegove kulture, a oni to čine samo na osnovu toga što su crnogorskoga porijekla. Mitar Pešikan čak cinično uvjerava Crnogorce da su zastupljeni bolje nego drugi narodi! Sve je to do sada rađeno kao da i ne postoji crnogorska nacija, kao da 'stanovništvo Crne Gore' govori ijekavskim

³³ Konceptiju toga *Rječnika* kritikovao je Radojević i u pomenutome članku „O jeziku i nacionalnoj (ne)pravoprostnosti u teoriji i praksi“, jer je u njemu bila nedovoljno zastupljena crnogorska leksika, odnosno bila je ili uvršćena u srpsku varijantu ili proglašena neknjiževnom. *Rječnik* je, poput Novosadskoga dogovora, nastao kao plod dogovora Matice srpske i Matice hrvatske – bez crnogorskih predstavnika. Koliko je i taj *Rječnik* kao i cio Novosadski dogovor bio u cilju asimilacije štokavskoga jezičkoga sistema, odnosno u cilju nametanja srpskoga jezika na cijelome štokavskom terenu, najbolje govori podatak da je od njega odustala Matica hrvatska. Naime, to je djelo izašlo u šest tomova – pri čemu su izdavači prva tri toma obje matice, dok su preostala tri toma objavljena samo u izdanju Matice srpske. Očigledno je – posao su nastavili samo oni kojima je taj posao i odgovarao. O tome Radojević piše: „Nije potrebno govoriti o specifičnosti, ljepoti i izražajnoj snazi crnogorske varijante jezika, oličenoj u djelima crnogorskih pisaca od Andrije Zmajevića, a posebno od Njegoševa do danas, ali taj jezik nije ni približno ravnopravno zastupljen u *Rječniku* Matice srpske i Matice hrvatske. Naprotiv, njegove izražajne osobine su često oglašene za 'neknjiževne': potiskivanje crnogorske leksike, isključivanje dosljednoga ijekavskoga izgovora i dužina, kao i zamjena i pomjeranje akcenata, u tolikoj mjeri da se gube osnovne karakteristike crnogorske varijante jezika“. (Citat preuzet iz knjige *Osporavana kultura*, str. 100–101.) Da je krajnji cilj toga *Rječnika* bilo posrbljivanje cjelokupne leksike koja je njime bila obuhvaćena, potvrdilo se i u naše vrijeme. Matica srpska objavila ga je kao jednotomno izdanje *Rečnika srpskoga jezika* 2007. godine.

³⁴ „Anonimna lingvistika“, u knjizi *Osporavana kultura*, str. 133.

narječjem 'istočne', tj. srpske varijante jezika, kao da su Beogradski univerzitet, Srpska akademija nauka i umetnosti, Novosadski univerzitet i Matica srpska isključivo 'nadležni' za rješavanje sudbine crnogorske nacije i nacionalne kulture!³⁵ Dok je Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost u Budvi, na primjer, podržalo zaključke Novosadskoga dogovora, Uprava Udruženja književnika Crne Gore³⁶ oglasila se i povodom tih za Crnu Goru spornih zaključaka. Kad se uporedi tekst saopštenja Uprave Udruženja književnika s tekstom Radoja Radojevića „O jeziku i nacionalnoj (ne)ravnopravnosti u teoriji i praksi“ preštampanim u knjizi *Osporavana kultura* (str. 99), vidi se koliki je njegov udio bio i u nastajanju toga saopštenja. Zapravo, jasno je da je saopštenje nastalo iz Radojevićeva pera (neke su rečenice čak identične), a da je Uprava eventualno imala samo redaktorsku ulogu u tome.

U vezi s njegovim rasvjetljavanjem suštine Novosadskoga dogovora, treba pomenuti i ovo: „Ničega tu nema nejasnoga u lingvističkome pogledu, pa ni u političkome, već određene društvene snage od toga prave mistične 'naučno-političke' basme. Jedni lingvisti i pisci služe unitarističkoj i hegemonističkoj politici, nastojeći da okamene postojeće stanje neravnopravnosti, a drugi pokušavaju da stvarnu *lingvističku stvarnost* (ovo nije pleonazam ni tautologija!) oživotvore po imperativnome zahtjevu društveno-istorijske situacije, da razbiju takvu politiku koja hoće da se održi oslanjajući se na tzv. Novosadski dogovor grupe privatnijih lica okupljenih oko dvije Matice.“³⁷ To je još jedna misao Radojevićeva koja je i u naše vrijeme gotovo u potpunosti aktuelna. Novosadski jezički „vampir“, paradoksalno, najduže se održao upravo onđe đe je bilo realno očekivati da će imati najmanje pristalica. Namijenjen asimilaciji crnogorskoga jezika i njegovu potpunome utapanju u srpski jezik, taj dogovor je imao dosta pristalica u Radojevićevo vrijeme. No neobično je da taj dogovor uzimaju kao neku vrstu civilizacijskoga naprednog čina i neki današnji crnogorski lingvisti i kulturni radnici koji se predstavljaju borcima za crnogorski jezik. To može značiti samo – ili da im nije jasna suština toga „dogovora“, ili da se iza tobožnje afirmacije crnogorskoga jezika krije još jedan asimilatorski čin. Kako god bilo, ishod je isti, a Radoje Radojević ostaje u pravu. Da su naši današnji lingvisti o suštini crnogorskoga jezika učili iz tekstova Radoja Radojevića, a građu o crnogorskome jeziku iščitavali iz radova Mihaila Stevanovića, Mitra Pešikana i dr., status crnogorskoga jezika bio bi odavno riješen. Nažalost, oni su išli obrnutim redom.

³⁵ Radoje Radojević, „O jeziku i nacionalnoj (ne)ravnopravnosti u teoriji i praksi“, u knjizi *Osporavana kultura*, str. 98–99.

³⁶ Videti: Uprava Udruženja književnika Crne Gore, „Saopštenje o jeziku“, *Lingua Montenegrina*, br. 3, Cetinje, 2009, str. 569–570.

³⁷ Radoje Radojević, „Anonimna lingvistika“, u knjizi *Osporavana kultura*, str. 134–135.

Bibliografija

- Drašković, Čedomir, „Zaludnjacima se zalud stiže“, *Bibliografski vjesnik*, br. 1–2, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2007
- *Kad je sve zborilo. Crnogorske narodne basne*, izbor Radoje Radojević, predgovor i pogovor Danilo Radojević, Biblioteka „Luča“, knj. 61, NIO Pobjeda, Titograd, 1979.
- Nikčević, Vojislav P., *Jezikoslovne studije*, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2004.
- *Potopno vrijeme. Crnogorske narodne priče*, izbor Radoje Radojević i Danilo Radojević, predgovor i napomene Danilo Radojević, Biblioteka „Luča“, knj. 67, NIO Pobjeda, Titograd, 1982.
- Radojević, Danilo, „Čupićeva verzija ‘Bijele knjige’“, *Dukljanski horizonti*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 1995.
- Radojević, Danilo, „Napomena uz izbor“, u knjizi Radoja Radojevića, *Osporavana kultura*, Podgorica, 2006.
- Radojević, Radoje, *Osporavana kultura. Kritike i polemike*, izbor i napomene Danilo Radojević, Podgorica, 2006.
- Radojević, Radoje, *Tokovima crnogorske književnosti*, NIO Pobjeda, Titograd, 1978.
- Uprava Udruženja književnika Crne Gore, „Sopštenje o jeziku“, *Lingua Montenegrina*, br. 3, Cetinje, 2009.
- *Vatra samotvora. Antologija crnogorskih narodnih bajki*, priredio, predgovor i pogovor Radoje Radojević, Biblioteka „Luča“, knj. 49, NIP Pobjeda, Titograd, 1976.
- *Vilina gora. Antologija crnogorskih legendi*, priredio, predgovor i pogovor Radoje Radojević, Biblioteka „Luča“, knj. 33, Grafički zavod, Titograd, 1971.

Aleksandar RADOMAN & Adnan ČIRGIĆ

**RADOJE RADOJEVIĆ – THE FOUNDER OF CONTEMPORARY
MONTENEGRISTICS**

Authors of the article give an overview of the contribution of Radoje Radojević to foundation of contemporary Montenegristics. If the contribution of Radojević to Montenegristics is observed in its entirety, his work may be divided into three segments: the first one is related to the Montenegrin literature, the second one to the Montenegrin culture, and the third one to the Montenegrin language. In the field of studying Montenegrin literature, Radojević's work on publishing oral narrative heritage is especially important. In his studies about Njegoš, Ljubiša, Marko Miljanov, Nikola I, approaching the tradition in a new manner, Radojević acutely pointed out those aspects of their literary profiles which were neglected in traditional criticism. In the domain of culturological analyses, Radojević persistently and bravely indicated the problem of treatment, negation and usurpation of Montenegrin cultural and spiritual heritage, especially defending the Lovćen mausoleum. Radojević showed clear debating gift in his defense of Montenegrin language as well, in times when that phrase was considered a first-class heresy. With his overall work, Radoje Radojević certainly belongs to a selected group of founders of contemporary Montenegristics.

Key words: *Radoje Radojević, Montenegrin literature, Montenegrin language, Montenegrin culture*